

Emilia Pankanin

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

pankanine@umk.pl

ORCID: 0000-0002-0718-5138

Kultura w przekładzie – tłumacz wobec kultury. O monografii Michała Gąski pt. *Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2021, 276 stron

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2022.016>

Zarys treści: Niniejszy artykuł jest próbą krytycznej analizy głównych założeń i wniosków zawartych w monografii Michała Gąski pt. *Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki*. Szczególną uwagę poświęcono relacji tłumacz–kultura, odnosząc się do kompetencji interkulturowej tłumacza i stosowanych przez niego technik tłumaczeniowych oraz wskazując na wzmocnienie kształcenia tej kompetencji u tłumaczy.

Słowa kluczowe: tłumaczenie elementów trzeciej kultury, kompetencja interkulturowa, translatoryka antropocentryczna

Wstęp

W wyniku procesu globalizacji i towarzyszącego mu wzajemnego przenikania się kultur powszechna staje się wiedza o zwyczajach różnych współczesnych społeczności – możliwe jest nie tylko ich poznawanie, ale także bezpośrednie doświadczenie, a elementy charakterystyczne dla innej kultury tracą (choć nie zawsze i nie w pełni) konotacje obcości. Odzwierciedleniem tego procesu w języku są elementy trzeciej kultury, zapożyczenia oraz internacjonalizmy, przenikające do języków nie tylko w społecznościach silnie zróżnicowanych kulturowo, ale także stosunkowo homogenicznych za pośrednictwem mediów, a przede wszystkim Internetu. Szczególnym

nośnikiem takich elementów językowych jest współcześnie tzw. kultura popularna i jej wytwory, a więc teksty tłumaczone najczęściej na języki docelowe z języka angielskiego. W przypadku wyrazów związanych na przykład z kulturą anglosaską, jak *takeaway* – *na wynos*, tłumacz staje przed wyborem pozostawienia wyrazu w jego oryginalnej formie lub zastosowania innej techniki tłumaczeniowej. Decydując się na pierwszy z wymienionych, przyczynia się niejako do upowszechniania użycia tych wyrazów jako zapożyczeń leksykalnych, choć w związku z tym może pojawić się pytanie, kiedy takie jednostki stają się częścią języka i kultury docelowej. Możliwość przemieszczania się i doświadczania różnych kultur, jako element kształcenia kompetencji interkulturowej i zdobywania wiedzy na ich temat, nie wydaje się jednak wystarczająca, ponieważ tłumaczenie elementów kulturowych wciąż stanowi duże wyzwanie dla tłumacza (Blommaert 2010, za: Klimczak-Pawlak 2018: 106; Hejwowski 2004: 71). Interesujące spojrzenie na przekład elementów kulturowych, konfrontujące dwie zbliżone do siebie kultury – polską i niemiecką – z wykształconą na kontynencie azjatyckim kulturą Holenderskich Indii Wschodnich, proponuje Michał Gąska w monografii *Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki* wydanej w 2021 roku w Wydawnictwie Universitas. Autor poddaje refleksji elementy kultury indonezyjskiej w tłumaczeniach z języka niderlandzkiego na języki polski i niemiecki. Wysoce nowatorski charakter badań, uwzględniających zarówno niedostatecznie opisany jeszcze aspekt elementów kulturowych w przekładzie, jak i umieszczenie badań na tle Holenderskich Indii Wschodnich, na temat których niewiele jest wzmianek w polskojęzycznych źródłach (Piegzik 2015; Przybyłkiewicz 1936)¹, to jeden z głównych walorów monografii. Dlatego też warto pochylić się nad książką Michała Gąski, tym bardziej że nie opublikowano jak dotąd artykułu recenzującego wspomnianą publikację. W kolejnych częściach niniejszego artykułu recenzyjnego zostanie przedstawiony zarys treści monografii i jej głównych wniosków, w sposób krytyczny zostaną omówione walory rozprawy i uwagi wyrażone w recenzjach Lecha Zielińskiego i Jerzego Żmudzkiego w przewodzie doktorskim oraz zostanie podjęta próba własnej jej oceny.

¹ Wskazane pozycje na podstawie wyników wyszukiwania frazy „Holenderskie Indie Wschodnie” w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym (NUKAT) (dostęp: 21.06.2022).

Omówienie treści i głównych założeń monografii

Monografia *Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki* składa się z rozbudowanej części teoretycznej, obejmującej siedem rozdziałów, i rozdziału ósmego o charakterze empirycznym, w którym autor przedstawia podstawy metodologiczne badania, materiał badawczy i przyjętą na potrzeby własnego badania typologię technik tłumaczeniowych, by w drugiej części wspomnianego rozdziału przejść do, jak wskazuje, „analizy polinkonfrontatywnej” nazw elementów trzeciej kultury w tłumaczeniach dwóch dzieł Madelon Székely-Lulofs (*Rubber. Roman uit Deli* (1931) i *Koelie* (1932)) oraz trzech Helli S. Haasse (*Oeroeg* (1948), *Heren van de thee* (1992) i *Sleutelooog* (2002)) z języka niderlandzkiego na języki polski i niemiecki w tłumaczeniach Herminii Bukowskiej, Marii Csollány, Birgit Erdmann, Zofii Klimaszewskiej, Andrei Kluitmann, Walthera Hjalmara Kotasa, Henryka Leśniewskiego, Alicji Oczko, Gregora Seferensa i Josefa Tichy’ego.

Wprowadzeniem do analizy jest przegląd dotychczasowych badań w zakresie tłumaczenia elementów trzeciej kultury – jak zauważa autor – niedostatecznie opisanego jeszcze zagadnienia (Gąska 2021: 15). Wśród prac poświęconych wspomnianej problematyce wskazuje jedną kompleksową monografię na ten temat (Wołek-San Sebastian 2011), wybrane artykuły (Pleciński 1983; Urbanek 2002), studia empiryczne (Adamowicz-Pośpiech 2011; Sumera 2000) i wreszcie publikacje, w których zagadnienie tłumaczenia elementów trzeciej kultury stanowi wyłącznie ich część (Bednarczyk 2008; Hejwowski 2007; Kaźmierczak 2016; Skibińska 1999).

W rozdziale drugim Michał Gąska umieszcza pojęcie kultury w ramach antropologii kognitywnej i kulturologii antropocentrycznej. Bada w tym miejscu relację między kulturą i językiem, omawia determinanty i formanty kulturowe, odwołuje się do paradygmatu kulturologii antropocentrycznej i umieszczonego w nim obiektu poznawczego oraz w oszczędny sposób (s. 38–40) do relacji między kompetencją kulturową a kompetencją językową i komunikacyjną. Przedmiotem kolejnego rozdziału są rozważania nad badaniem elementów trzeciej kultury w ramach translatoryki antropocentrycznej. Autor spójnie kontynuuje wywód na temat kompetencji tłumacza, przyjmuje za Franciszkiem Gruczą (1989: 35), że osoba doskonale władająca dwoma językami jest także osobą „bikulturową” i w ten sposób określa także tłumacza (Gąska 2021: 52). Następnie omawia teksty wyj-

ściowe i docelowe w odniesieniu do badań translatoryki antropologicznej, presupozycje adresata translatu i modalności translacyjne. Zjawisku inności w procesie translacji poświęca rozdział czwarty. W kolejnym rozdziale o charakterze teoretycznym autor charakteryzuje różnorodne intencjonalne postawy tłumaczy wobec Innego w procesie tłumaczenia. Nazwy elementów kulturowych wraz z opisem i typologią technik ich tłumaczenia tworzą rozdział szósty. Ostatni rozdział o charakterze teoretycznym jest przedstawieniem elementów trzeciej kultury w układzie translacyjnym, ich typologizacji oraz funkcji w komunikacji. Solidne podstawy teoretyczne pozwalają autorowi przejść do badania empirycznego, w którym analizie poddaje przełożone na języki polski i niemiecki wybrane dzieła pisarzy z Holenderskich Indii Wschodnich. W swoim badaniu podejmuje próbę wyodrębnienia konkretnych technik tłumaczeniowych w odniesieniu do elementów trzeciej kultury oraz określenia wpływu decyzji tłumaczeniowych na właściwe zrozumienie tekstu docelowego przez jego adresata. Ponadto porównuje dobór tych technik w polskojęzycznych i niemieckojęzycznych wersjach nowel i powieści, wskazując na różnice między dziełami z okresu kolonialnego a współczesnymi (Gąska 2021: 108). Autor bierze pod lupę techniki tłumaczeniowe wyodrębnione przez Krzysztofa Hejwowskiego (2007) oraz Romana Lewickiego (2017), a więc: reprodukcję, kalkę językową, odpowiednik, peryfrazę, aproksymację oraz hiperonim, uzupełniając zbiór rozwiązaniem translatorskim polegającym na zastąpieniu elementu kultury indonezyjskiej bardziej znaną nazwą charakterystyczną dla tejże kultury (Gąska 2021: 114). Wyodrębnione techniki tłumaczeniowe odnosi do czterech spośród pięciu wyróżnionych przez Dorotę Urbanek (2002: 63) elementów trzeciej kultury: nazw geograficznych (np. *Soekaboemi, Jawa, Telaga Hideung, Negeri Blanda, Boekit Lemboe*), nazw elementów kulturowych (*Hari Besar, Slendang, kwee-kwee*), wtrętów językowych (np. *Dessa, tikar, pondok, baboe*) i elementów dialogów (*Toewan besar mabok, Adoe! Adoe! Adoe!!*)² wyekscerpowanych z poddanych analizie dzieł. W wyniku przeprowadzonej analizy autor formułuje sześć głównych wniosków (Gąska 2021: 235–237):

(1) Tłumaczenia elementów kulturowych dokonano, korzystając ze wszystkich technik tłumaczeniowych wymienionych w rozdziale metodologicznym.

² Przykłady zaprezentowane w nawiasach pochodzą z monografii Michała Gąski.

W trakcie analizy okazało się, że zbiór ten należy rozszerzyć o substytucję, modulację oraz wykorzystanie innego elementu trzeciej kultury, bardziej znanego odbiorcom tekstu docelowego.

(2) Reprodukacja stanowi najczęściej stosowaną technikę tłumaczeniową w przypadku nazw geograficznych, elementów kulturowych i elementów dialogów. Wtręty językowe przetłumaczono, korzystając zarówno z reprodukcji, jak i odpowiednika w języku docelowym. W przypadku reprodukcji tłumacze zastosowali ponadto techniki eksplikacyjne, świadomie wpływając na doświadczenia poznawcze odbiorców tekstu docelowego.

(3) W obu wersjach językowych zastosowano tożsame techniki tłumaczeniowe, przy czym różnice odnotować można w przypadku eksplikacji.

(4) Analiza porównawcza technik zastosowanych w tłumaczeniu powieści przedwojennych i współczesnych wykazała, że w przypadku tych pierwszych w tłumaczeniu wtrętów językowych częściej stosowano odpowiednik w języku docelowym. Eksplikacja w przypisie dolnym, odpowiednik lub aproksymacja to techniki eksplikacyjne pojawiające się najczęściej w przekładzie Josefa Tichego i w przekładach z okresu przedwojennego. Współczesne tłumaczenia uzupełnione zostały o glosy objaśniające umieszczone w słowniczkach na końcu książki.

(5) W przypadku dwóch tłumaczek, Marii Csollány i Alicji Oczko, można zauważyć tendencje do konsekwentnego korzystania z określonych technik tłumaczeniowych, co pozwala na stwierdzenie, że stosują one strategiczne podejście w działaniach translacyjnych.

(6) Elementy trzeciej kultury stanowią wyzwanie translatorskie dla osób bilingwalnych (i jednocześnie biculturowych), które nie dysponują dostateczną wiedzą w zakresie trzeciej kultury i trzeciego języka. Konsekwencją takiego stanu rzeczy są błędy w zapisie i błędy rzeczowe, a ostatecznie oddanie trzeciej kultury w sposób nierzeczywisty. W związku z tym autor uważa, że istotna jest „sensybilizacja tłumaczy na zjawiska elementów trzeciej kultury i możliwości uzupełniania deficytów w wiedzy encyklopedycznej”. Nie mniej ważne jest kształtowanie kompetencji interkulturowej oraz wypracowanie skutecznych

sposobów tłumaczenia elementów charakterystycznych wyłącznie dla danej kultury (Gąska 2021: 237).

Rozważania wieńczy liczące trzy strony podsumowanie. Do publikacji autor załącza bibliografię, indeks osób, spis schematów, tabel, rysunków i wykresów, streszczenia w językach polskim i angielskim oraz spis treści. Monografia może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań w zakresie elementów trzeciej kultury (badania ankietowe, badania okulograficzne, protokoły głośnego myślenia), pozwalających znaleźć rozwiązania następujących problemów (Gąska 2021: 241):

- (1) czy elementy trzeciej kultury wywołują konotację inności,
- (2) w jaki sposób techniki tłumaczeniowe wpływają na zrozumienie tekstu,
- (3) w jaki sposób percypowane są elementy trzeciej kultury,
- (4) czym charakteryzuje się proces decyzyjny tłumacza i jakie czynniki wpływają na dobór określonych technik tłumaczeniowych,
- (5) czy przekład powieści Madelon Székely-Lulofs na język polski można uznać za przekład zapośredniczony z języka niemieckiego.

Rozprawa Michała Gąski w ocenach recenzentów

Jak zaznaczono we wstępie, niniejszy artykuł recenzyjny jest pierwszą próbą oceny monografii Michała Gąski. Ponieważ powstała ona na podstawie rozprawy doktorskiej, przed podjęciem próby własnej oceny publikacji warto podkreślić walory rozprawy, jak i wspomnieć uwagi krytyczne wyrażone przez recenzentów, Lecha Zielińskiego i Jerzego Żmudzkiego, w przewodzie doktorskim Michała Gąski. Zarówno koncepcja rozprawy, jak i zebrany przez autora materiał badawczy został w recenzjach bardzo wysoko oceniony (Zieliński 2020: 1), a przeprowadzone przez niego badania w zakresie zjawiska trzeciej kultury w przekładzie określone jako „pionierskie” (Żmudzki 2020: 10). Wśród uwag krytycznych można wyróżnić przede wszystkim brak dostatecznej precyzji lub rozwinięcia w przypadku niektórych stwierdzeń, ale także sugestie dotyczące struktury pracy, usterki językowe i drobne komentarze na temat warstwy edytorsko-redakcyjnej rozprawy. Należy przy tym zaznaczyć, że uwagi każdego z recenzentów mają różnorodny charakter, a więc w przypadku części z nich możliwe było ich szybkie wdrożenie

w opublikowanej wersji rozprawy, przy czym uwzględnienie pozostałych mogłoby wymagać przeprowadzenia dodatkowych badań lub ponownego pochylenia się nad jakimś zagadnieniem.

Odwołując się do części rozprawy, w której autor określa cel swojego badania, Jerzy Żmudzki zauważa, że określenie „**zglębienie** istoty elementów trzeciej kultury” należałoby doprecyzować. W opublikowanej monografii Michał Gąska dokonał korekty wspomnianego fragmentu, zastępując wyraz „zglębienie” rzeczownikiem „omówienie”: „Ponieważ celem niniejszej rozprawy jest **omówienie** istoty elementów trzeciej kultury w procesie translacji [...]” (Gąska 2021: 8; 11), nie rozwijając jednak w tym miejscu, co takie omówienie oznacza. Recenzent zwraca następnie uwagę na zbyt szczegółowe omówienie struktury rozprawy w jej części wstępnej, przedstawienie dotychczasowych ustaleń na temat elementów trzeciej kultury bez własnej wyczerpującej ewaluacji, sugeruje wprowadzenie uzupełnień w rozdziale drugim oraz korekt redakcyjnych w trzecim, odnosi się do tytułu podrozdziału 3.4 nieadekwatnego do jego treści oraz niekonsekwencji w zakresie użycia przyjętej w rozprawie terminologii.

W recenzji Lecha Zielińskiego można znaleźć oczekiwanie jednoznacznego określenia przez autora, czy przeprowadzone przez niego badania mają charakter deskryptywny, czy preskryptywny, ponieważ recenzent dostrzegł w pracy elementy zarówno jednego, jak i drugiego podejścia. W odróżnieniu od podejścia preskryptywnego, które ma charakter normatywny i wpisuje się w krytykę przekładu (Heydel 2017: 13; Toury 1995), podejście deskryptywne pozbawione jest wartościowania oraz rozstrzygania, czy konkretne rozwiązania translatorskie należy uznać za właściwe. Zarówno w rozdziale o charakterze metodologicznym, jak i w podsumowaniu monografii Michał Gąska jasno wskazuje, które podejście jest mu bliskie: „zatem wnioski wpływające z poczynionych analiz będą miały w głównej mierze charakter deskryptywny” (Gąska 2021: 109); „wnioski zaprezentowane w niniejszej pracy, mającej charakter w głównej mierze deskryptywny, są jedynie ilustracją pewnych tendencji stosowania technik tłumaczeniowych w odniesieniu do nazw elementów trzeciej kultury w wybranym materiale badawczym [...]” (Gąska 2021: 241).

Kolejnym elementem, na który zwraca uwagę Lech Zieliński, jest wymagające refleksji nad jego znaczeniem stwierdzenie pojawiające się w tytule rozprawy – „**proces** tłumaczenia”. Jak zaznacza recenzent, jeśli autor holistycznie traktuje proces przekładu, powinien uwzględnić wszystkich

uczestników wspomnianego procesu, a zatem nie tylko tłumacza, ale także adiustatora i redaktora technicznego. W opinii Lecha Zielińskiego pojawiły się następnie istotne uwagi dotyczące struktury rozprawy. Recenzent słusznie zauważa, że w nazwach podrozdziałów w rozdziale ósmym autor nie wskazał języków, na które zostały przetłumaczone analizowane przez niego dzieła, lecz ograniczył się do ich tytułów. Uzupełnienie tytułów podrozdziałów o ten element w opublikowanej monografii niewątpliwie ułatwia czytelnikowi nawigowanie po omawianych utworach. Kolejna uwaga Lecha Zielińskiego dotyczy niejasnej numeracji rozdziałów piątego i szóstego, w przypadku których powstaje mylne wrażenie, że podrozdziały opatrzone numeracją trzeciego stopnia (5.1.1. do 5.1.5) odnoszą się do punktu umieszczonego powyżej (5.1). Autor uwzględnił sugestię recenzenta i zrezygnował w przypadku rozdziału piątego z numeracji trzeciego stopnia.

Według Lecha Zielińskiego i Jerzego Żmigrodzkiego w rozprawie doktorskiej Michała Gąski można znaleźć niewiele językowych niezręczności. Pierwszy z wymienionych recenzentów zaznacza, że „stosunkowo prosty” język pracy jest jej atutem. Zwraca przy tym jednak uwagę, że użycie zdań podrzędnych z wyrazem „który” w liczbie 689 razy utrudnia czytelnikowi recepcję przekazywanych treści. Jerzy Żmudzki wskazuje na usterki stylistyczne i błędy gramatyczne, sukcesywnie skorygowane przez badacza w toku dalszej pracy nad książką. Analiza opublikowanej już monografii pod kątem językowym pozwala stwierdzić, że autor udoskonalił jej warstwę językową. Jak w każdym opracowaniu o charakterze naukowym, tak i w przypadku rozprawy Michała Gąski nie do uniknięcia były drobne niedociągnięcia o charakterze redakcyjnym. Wśród nich Jerzy Żmudzki wymienia błędy interpunkcyjne, niepełny adres bibliograficzny, a także nieczytelny zapis cytatów w tekście ciągłym. Podsumowując opinie recenzentów, należy zaznaczyć, że choć zawierają one cenne spostrzeżenia i sugestie, to ostateczna decyzja o wprowadzeniu zmian w tekście należy do jego autora.

Próba własnej oceny monografii

W ramach oceny monografii Michała Gąski, powstałej na podstawie rozprawy doktorskiej przyjętej z uznaniem przez recenzentów, zostanie podjęta próba odniesienia się do uwag recenzentów i przedstawienia własnych spostrzeżeń na temat kompetencji interkulturowej tłumacza oraz postulatów

autora zawartych we wnioskach z badania. Zostaną ponadto wymienione drobne usterki natury redakcyjnej.

Rozważania na temat monografii Michała Gąski warto rozpocząć od samego jej tytułu. Autor umieszcza w pracy wspomniane przez jednego z recenzentów określenie „proces tłumaczenia”. Interesująca jest decyzja autora o zatytułowaniu rozdziału o charakterze empirycznym jako „Elementy trzeciej kultury indonezyjskiej w tłumaczeniu prozy Holenderskich Indii Wschodnich – badanie empiryczne” i pozostawienie w tytule monografii wspomnianego „procesu tłumaczenia”: *Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki*. W ten sposób autor wyraźnie wskazuje, że badaniu poddaje efekt, a nie proces tłumaczenia umieszczony w tytule monografii. W tym wypadku należałoby się zastanowić, czy tytuł monografii powinien odpowiadać tytułowi rozdziału o charakterze empirycznym. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wybrany przez autora model translacyjny uwzględnia teksty wyjściowe i docelowe, ale w centrum tego układu znajduje się tłumacz, któremu autor poświęca niewiele uwagi. Mimo że w monografii autor uzasadnia taki wybór, przyjmując za Jerzym Żmudzkim (2017: 217), że teksty stanowią „prawdziwe i bezpośrednie narzędzia komunikacji” (Gąska 2021: 45), analizie nie podlega wspomniany w tytule proces, lecz jego efekt. Jednym z celów, jakie wyznaczył sobie autor monografii, było wskazanie, „jaki wpływ mają określone techniki tłumaczeniowe na właściwe rozumienie translatu przez adresata tłumaczenia” (Gąska 2021: 108). W ten sposób postawione pytanie może sugerować, że autor podejmie próbę zbadania rozumienia przez odbiorców tłumaczenia znajdujących się w nim elementów trzeciej kultury, na przykład za pomocą – jak świadomie wskazuje w perspektywie rozszerzenia swoich badań – badań ankietowych lub okulograficznych (Gąska 2021: 241). Dużo bardziej trafne byłoby zatem pytanie o konsekwencje doboru określonych technik tłumaczeniowych w przypadku tłumaczenia elementów trzeciej kultury. Ten umieszczony w pytaniu badawczym „wpływ” pojawia się w kilku miejscach w niedostatecznie precyzyjnych określeniach, np. „Również i w tym przypadku zabieg translatorski wpływa na odbiór kultury indonezyjskiej i realiów życia ludności natywnej w Holenderskich Indiach Wschodnich” (Gąska 2021: 141). Uważny czytelnik wprawdzie jest w stanie domyślić się, że mowa w tym miejscu o mylnym obrazie opisywanej kultury, ale doprecyzowanie obserwacji z pewnością uczyniłoby tekst dużo bardziej czytelnym.

We wnioskach do analizy elementów trzeciej kultury autor postuluje „sensybilizację tłumaczy na zjawiska elementów trzeciej kultury i możliwości uzupełniania deficytów w wiedzy encyklopedycznej” (Gąska 2021: 237), nie proponuje jednak konkretnych rozwiązań w tym zakresie, choć powstały już prace na temat nauczania kompetencji interkulturowej (por. np. Mocarz-Kleindienst 2014; Klimczak-Pawlak 2018). Taki sposób wnioskowania może wynikać z faktu, że autor analizie poddaje elementy kulturowe utrwalone głównie w literaturze i choć wspomina kulturę indonezyjską czy języki Archipelagu Malajskiego, trudno w ich przypadku o inne rozwiązania. Wiedza encyklopedyczna i wrażliwość na różnice kulturowe są istotnym elementem w procesie kształcenia kompetencji interkulturowej, ale podkreśla się w nim również znajomość własnej kultury (Kelly 2005; Witte 2008, za: Klimczak-Pawlak 2018: 107) i postaw wobec Innego (Kuchta 2017: 59).

Należy jednak zaznaczyć, że nie tylko kompetencja interkulturowa, ale także znajomość technik tłumaczeniowych i ich świadome stosowanie znacząco wpływają na jakość tłumaczenia. Potwierdzeniem tego spostrzeżenia mogą być w analizowanych fragmentach powieści i nowel tłumaczenia elementów kulturowych dokonane przez Marię Csollány i Alicję Oczko. W przypadku tych dwóch tłumaczek Michał Gąska stwierdza, że wykazują one tendencje do stosowania określonych technik tłumaczeniowych, oraz wskazuje jedynie nieliczne niekonsekwencje w ich stosowaniu, jeden błąd w zapisie (Gąska 2021: 161), błędną interpretację oraz błąd w tłumaczeniu, lecz jak zaznacza, prawdopodobnie niedostrzegalny dla odbiorcy tekstu (Gąska 2021: 202, 217). Ponadto autor zauważa konsekwencje stosowania niektórych technik tłumaczeniowych, na przykład stworzenie przez tłumaczki Birgit Erdmann i Andreę Kluitmann pleonazmu (Gąska 2021: 211). Istotnym wkładem w badania nad przekładem mogłoby być wyodrębnienie pewnych tendencji lub zależności między użyciem konkretnej techniki tłumaczeniowej a konsekwencjami natury językowej.

W kwestii drobnych uwag należy zaznaczyć, że nie przy wszystkich elementach kulturowych autor wskazuje, jaki przedmiot lub zjawisko desygnują (por. *Hari Besar*, s. 117 lub *bangsawan*, w przypadku którego wyjaśnienie pojawia się najpierw we fragmencie tekstu niemieckojęzycznego, a później w wersji polskojęzycznej). Uwagę zwraca także podrozdział traktujący o nazwach geograficznych wyekscerpowanych z dzieła „Rubber”, w którym autor nie wprowadza rozgraniczenia między tłumaczeniem na język polski a tłumaczeniem na język niemiecki. Taki zabieg ma prawdopodobnie swoje

uzasadnienie w niedużej liczbie odnotowanych w tym miejscu przykładów, niemniej kontrastuje to z pozostałymi podrozdziałami dotyczącymi tłumaczenia elementów nazw geograficznych. Kwestią dyskusyjną pozostaje także wyodrębnienie podrozdziałów piątego stopnia, co czyni strukturę pracy mało czytelną. W odniesieniu do warstwy redakcyjnej monografii należy przyznać, że tekst został bardzo dobrze przygotowany do druku, choć nie zabrakło w nim drobnych niedociągnięć, jak „literówka” w przypisie dolnym na stronie 110 („pierwzym”), brak zaimka zwrotnego „się” („wyrażenia składające z kilku leksemów”) lub niezachowanie porządku alfabetycznego w bibliografii na stronie 251 w przypadku publikacji Jana Oźdżyńskiego i następującego po nim Ernsta Wolfganga Ortha.

Podsumowanie

W podsumowaniu należy przede wszystkim powiedzieć, że zarówno przedstawione w artykule uwagi krytyczne, jak i te o charakterze polemicznym nie stanowią o wartości naukowej poddanej recenzji monografii Michała Gąski. Ich wyodrębnienie miało na celu z jednej strony próbę pokazania, że przedstawione przez autora wnioski skłaniają do refleksji i otwierają perspektywy do dalszych badań w zakresie tłumaczenia elementów (trzeciej) kultury, a z drugiej strony miało służyć wskazaniu drobnych niedociągnięć możliwych do skorygowania w przypadku ewentualnej publikacji drugiego wydania monografii. Szczególną uwagę poświęcono znajdującym się w centrum układu translacyjnego tłumaczowi i jego kompetencji interkulturowej. W nawiązaniu do spostrzeżenia jednego z recenzentów została ponadto zaakcentowana różnica między procesem tłumaczenia a jego efektem. Krótka refleksja nad tłumaczeniem elementów trzeciej kultury zaprezentowana w niniejszym artykule recenzyjnym pozwala na stwierdzenie, że monografia Michała Gąski stanowi ważny wkład w badania nad problematyką mieszczącą się w jej zakresie.

Literatura

- Adamowicz-Pośpiech A., 2011, O tłumaczeniu elementów „trzeciej kultury” i języka niestandardowego na przykładzie polskich wersji Lorda Jima Josepha Conrada, [w:] *Studia Neofilologiczne VII*, P. Sznurkowski (red.), Częstochowa, s. 241–255.
- Bednarczyk A., 2008, *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*, Warszawa.
- Blommaert J., 2010, *The Sociolinguistics of Globalization*, Cambridge.
- Gąska M., 2021, Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki, Kraków.
- Hejwowski K., 2004, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa.
- Heydel M., 2017, Rób swoje, tłumacz! Przekładoznawstwo jako metoda w humanistyce, „*Zagadnienia Rodzajów Literackich*”, 60(3), s. 9–23.
- Kaźmierczak M., 2016, Na peryferiach teorii – trzeci język w przekładzie, „*Między Oryginałem a Przekładem*”, 1(31), s. 63–91.
- Kelly D., 2005, *A Handbook for Translation Trainers. A guide to reflective practice*, St. Jerome, Manchester.
- Klimczak-Pawlak A., 2018, Intercultural Competence in Translator Training, „*Translatorica & Translata*”, 1, s. 103–114.
- Kuchta J.T., 2017, Kształcenie kompetencji interkulturowych w wybranych podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego, „*Roczniki Humanistyczne*”, Tom LXV, zeszyt 10, s. 59–71.
- Moczarz-Kleindienst M., 2014, Kompetencja interkulturowa w dydaktyce przekładu, „*Roczniki Humanistyczne*”, Tom 62, Nr 10: *Glottodydaktyka*, s. 127–137.
- Piegiż M.A., 2015, *Holenderskie Indie Wschodnie 1941–1942*, Biblioteka II Wojny Światowej – Bellona.
- Pleciński J., 2013, Elementy języka i kultury C w praktyce przekładowej polskich tłumaczy, [w:] *Dystynkcje kulturowe w przekładzie z języka francuskiego na język polski*, A. Ledwina, K. Modrzejewska (red.), Opole, s. 47–55.
- Pleciński J., 2015, Zabawa trwa w najlepsze, czyli języki ‘A’, ‘B’, ‘C’ w przekładzie, „*Rocznik Przekładoznawczy*”, 10, s. 139–150.
- Przybyłkiewicz Z.B., 1936, *Holenderskie Indie Wschodnie*, Warszawa.
- Skibińska E., 1999, Przekład a kultura. Elementy kulturowe we francuskich tłumaczeniach „*Pana Tadeusza*”, Wrocław.
- Sumera A., 2000, Source language, target language, and the third one”, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorskiej*, Gdańsk–Elbląg 1999, O. Kubińska, W. Kubiński (red.), Gdańsk, s. 537–542.
- Toury G., 1995, *Descriptive Translation Studies and beyond*, Amsterdam–Philadelphia.
- Urbanek D., 2002, Elementy trzeciej kultury w procesie przekładu, [w:] *Przekład – Język – Kultura*, R. Lewicki (red.), Lublin, s. 61–70.

- Witte H., 2008, Traducción y percepción intercultural. Comares, Granada.
- Wołek San-Sebastian K., 2011, „Trzecia kultura” a problemy przekładu najnowszej literatury chorwackiej, Kraków.
- Zieliński L., 2020. Ocena rozprawy doktorskiej mgra Michała Gąska „Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki”, napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Małgorzewicz, prof. UW, www.wfil.uni.wroc.pl/wp-content/uploads/2020/06/Recenzja-prof.-L.-Zieli%C5%84ski.MG_.pdf.
- Żmudzki J., 2020. Ocena rozprawy doktorskiej mgra Michała Gąska „Elementy trzeciej kultury w procesie tłumaczenia prozy Holenderskich Indii Wschodnich na języki polski i niemiecki”, www.wfil.uni.wroc.pl/wp-content/uploads/2020/06/Recenzja-prof.-J.-%C5%BBmudzki.MG_.pdf.

Culture in translation, translator in culture. A review of the book *Third-culture elements in the translation process of the Dutch East Indies prose into Polish and German* by Michał Gąska, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2021, 276 pp.

Summary

The article reviews the book by Michał Gąska entitled *Third-culture elements in the translation process of the Dutch East Indies prose into Polish and German*. The monograph was based on the PhD thesis under the same title submitted at the University of Wrocław, Poland. Beginning from preliminary remarks on the cultural diversity in the globalised world, the article focuses on the key ideas of the book, including the relation between language and culture, translation strategies, and anthropocentrism in translation with a model of the translation process adopted into the study. As it is the first review article of the book in question, it refers only to the previous reviews of Gąska's dissertation. Although the thesis was recognised as pioneering, the reviewers pointed out that it needs to be revisited in terms of some imprecise statements, its structure, and language. While some of the comments seemed to be relatively easy to take into account before the publication of the book, other would have demanded a deeper insight into the questions posed. What should be emphasised is the fact that the author of the book considered the majority of changes suggested by the reviewers, which ensures the clarity of the description. The subsequent part of the article attempts to critically evaluate the book by Michał Gąska with particular attention paid to intercultural competence of the translator, translation techniques adopted by translators of the Dutch East Indies prose into Polish and German, and minor editing mistakes. In conclusion, the author states that

the book *Third-culture elements in the translation process of the Dutch East Indies prose into Polish and German* presents an interesting insight into the translation of the third-culture elements and paves the way for further studies on the topic in question.

Keywords: third-culture elements, intercultural competence, anthropocentrism in translation

